

УДК 336.27(497.1)“1980/1983”

DOI: <https://doi.org/10.31212/kapital.2023.23.sel.235-276>

Др Слободан Селинић*

„СВАКО СВОЈЕ ДЕВИЗЕ ЧУВА“
УНУТРАШЊИ АСПЕКТИ СПОЉНОГ ДУГА СФРЈ
1980–1983.¹

Апстракт: Спољни дуг је почетком осамдесетих година 20. века био један од најуочљивијих показатеља кризе југословенске државе. У овом раду су описани неки примери повезаности спољног дуга и односа унутар Југославије, као што су проблеми ликвидности банака, смањивање девизних резерви, прекид рада девизног тржишта, неликвидност Привредне банке Загреб, различити интереси и понашања појединих република и покрајина и др.

Кључне речи: Југославија, републике, покрајине, Народна банка Југославије, спољни дуг, девизе, ликвидност, Привредна банка Загреб

Питање спољног дуга српске и југословенске државе током 20. века није неистражена тема. Пажња је највећим делом усмеравана на период до Другог свет-

* Научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд. slobodanselinic@gmail.com

1 Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. 2. 2023.

ског рата и на дужничку кризу од почетка осамдесетих година 20. века.²

Један од најважнијих показатеља кризе СФРЈ почетком осамдесетих година био је висок спољни дуг који је већ 1982. довео до немогућности Југославије да уредно измирује обавезе према страним кредиторима. Дуг, махом према конвертибилном подручју, износио је 1980. око 19 милијарди долара. Углавном је био последица драматичног раста задуживања у последњих пет година Титовог живота, јер је 1975. био три пута мањи, тј. око 6,5 милијарди. Савезни органи нису имали никакву контролу над задуживањем у иностранству. Федерација, републике, покрајине, банке, радне организације задуживали су се на све стране: код ММФ-а (у малој мери до почетка осамдесетих), Светске банке (Међународне банке за обнову и развој) и страних, пре свега западних, комерцијалних банака којих је било око 630.³ Неконтролисано задуживање и високе камате до-

2 Поменимо само радове Dragana Gnjatović, *Stari državni dugovi. Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941*, (Београд: Jugoslovenski pregled, 1991); Драгана Ђњатовић, Весна С. Алексић, *Париски компромис. Решавање спора о регулисању дугова Краљевине Србије између Француске републике и Краљевине Југославије*, (Београд: ИНИС, 2023); Biljana Stojanović, *Međunarodni monetarni fond i Jugoslavija*, (Београд: Ekonomski institut, 1991) и Momčilo Cemović, *Zašto, kako i koliko smo se zadužili. Kreditni odnosi Jugoslavije sa inostranstvom*, (Београд: Institut za unapređenje robnog prometa, 1985).

3 Архив Југославије (АЈ), 507, СКЈ, III/336, 115. седница Председништва ЦК СКЈ, 9. 2. 1982, Строго поверљиво, Информација о регионалној усмерености југословенског извоза и увоза у периоду од 1970. до 1981. године; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 15. седница, 9. 11. 1982, Строго поверљиво, 3/97, Спољни дугови Југославије, проблеми отплата и могућности нових задужења; Milorad Unković, „Zaduživanje Jugoslavije u inostranstvu: potrebe i mogućnosti“, *Međunarodni problemi*, 1, 1975, 118, 119; Слободан

вели су до тога да су годишњи анuitети 1982. достигли чак 5 милијарди долара.⁴

Задуживање и каснија југословенска неликвидност имали су бројне унутрашње аспекте. У овом раду ћемо се осврнути само на неке од њих.

Преливање капитала унутар земље: Појединачно задуживање, а солидарно враћање дугова

Већ је само задуживање имало важан елемент унутрашњејугословенских односа. Кредити узимани од Светске банке су политичким договором у земљи усмеравани углавном на оне делове који су означени за „недовољно развијене“ (БиХ, Црна Гора, Македонија и САП Косово). Од 1949, када је одобрен први зајам, па до краја септембра 1983. та банка је дала Југославији 74 зајма вредна преко 4 милијарде долара.⁵

Републике и покрајине означене за „недовољно развијене“ су од 1949. до краја 1982. добијале између 60 и 70% износа.⁶ Ови делови земље, а посебно Македонија, Црна Гора и САП Косово, учествовали су у кредитима банке далеко изнад учешћа у становништву земље, док су делови земље означени за „развијене“, посебно цен-

Селинић, „Документа Архива Југославије о спољном дугу Титове Југославије почетком 80-их година XX века“, *Архивска грађа у теорији и пракси*, 6, зборник радова, ур. Слободанка Цветковић, (Београд: Архивистичко друштво Србије, 2023), 419–433.

4 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 6. седница, 25. 8. 1982, Информација о стању девизних резерви и спољној ликвидности Југославије.

5 АЈ, 130, СИВ, 4973, Савезни секретаријат за финансије, 25. мај 1981; АЈ, 130, СИВ, 5338, СИВ, 495-4/82.

6 АЈ, 130, СИВ, 4973; АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 142, 160. седница, 24. 11. 1982, Пов. Бр. 314/2; АЈ, 130, СИВ, 5338, 495-10/8, 495-4/82.

трална Србија и Хрватска, добијали много мање средстава сразмерно броју становника, иако је централна Србија била неразвијена скоро као Македонија и БиХ.⁷

Важан унутрашњи елемент задуживања и један од разлога високог спољног дуга биле су платне и девизне позиције република и покрајина. Иако је обим задуживања био утврђиван годишњим пројекцијама платног и девизног биланса,⁸ којим је одређиван ниво кредита за сваку републику и покрајину, задуживање је било веће од планираног, јер су неки делови земље прекорачивали своје квоте. Због политичких разлога органи Федерације су избегавали да предузму мере против република и покрајина које су кршиле договор. Расцепкана у шест (осам) целина, Југославија није имала јединствен систем економских односа са светом, а од пролећа 1980. девизно тржиште у земљи није постојало. Већ 1979. је било јасно

7 Од 1949. до 31. децембра 1982. Међународна банка за обнову и развој је одобрила зајмове у вредности скоро три милијарде и 225 милиона долара. БиХ је добила 21,7% (чинио је 18,4% становника Југославије 1981), Македонија 14,9% (8,5% становника), Црна Гора 8,5% (2,6% становника), САП Косово 14,1% (7% становника), САП Војводина 6,2% (9,1% становника), Словенија 6% (8,4% становника), Хрватска 11,8% (20,5% становника), а централна Србија 15,5% (25,5% становника). Диспропорција у корист „неразвијених“, осим БиХ, била је још већа од 1976. до 1982, па је тада САП Косово добило 19,8%, Македонија 18,4%, а Црна Гора 10,4% средстава, док је централна Србија пала на 12,4%, два пута мање од учешћа у становништву земље. АЈ, 130, СИВ, ф. 5683, док. 38, 495-7183.

8 Платни биланс је укупан преглед економских односа са иностранством, укључујући све финансијске трансакције (плаћање увоза, наплата извоза роба и услуга, узимање и давање кредита, плаћање дугова по ранијим кредитима, повећање или смањивање девизних резерви и др.). Dragutin Marsenić, *Ekonomika Jugoslavije*, (Beograd: Ekonomika, 1990), 295.

да су платнобилансне позиције република и покрајина добиле карактер засебних платних и девизних биланса.⁹

Федерација и скоро све републике и покрајине су 1979. и 1980. пробиле утврђене платнобилансне позиције. За те две године је прекорачење у односу на пројектовани биланс износило укупно милијарду и 304 милиона долара. Своју билансну позицију је највише пробила Хрватска (прекорачење од 789 милиона долара). Следили су Словенија са 289, САП Војводина са 254 и Македонија са 149 милиона долара. Они који су кршили договор суштински су награђивани, јер су после пробијања платног биланса у једној години добијали право да остваре дефицит и у следећој уместо да им билансна позиција буде умањена за онолико за колико су претходне године направили минус. Овакво понашање република, покрајина и Федерације је стварало притисак на девизне резерве и водило нагло повећању краткорочног задуживања у иностранству. Већ почетком 1980. девизне резерве НБЈ су смањене на око 1,3 милијарде долара.¹⁰

Висок спољни дуг, немогућност добијања нових страних кредита, тешкоће у финансирању високог платног дефицита у 1979, низак степен ликвидности земље у међународним плаћањима и неизвесност да се једном продате девизе могу поново купити довели су у пролеће 1980. до једног од најкрупнијих унутрашњих

9 АЈ, 750, Интересна заједница Југославије за економске односе са иностранством, ф. 109, 1979, 05, 9. седница, 16, 17. V 1979; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/258, 7. 11. 1979, Заједничка седница Председништва СФРЈ и Председништва ЦК СКЈ, Државна тајна, Стр. пов. 740/79, Уводно излагање.

10 АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, III/336, 115. седница Председништва ЦК СКЈ, 9. 2. 1982, Државна тајна, Информација о проблемима спољне ликвидности са предлозима мера.

поремећаја – престанка функционисања јединственог девизног тржишта у Југославији. Несметано функционисање девизног тржишта је замењено интервенцијама НБЈ за потребе Федерације и продајом девиза банкама у циљу очувања спољне ликвидности. Токови девизне циркулације су сведени у веома уске оквире у виду привремених позајмица са кратким роковима враћања. То је нарушавало политику јединственог курса динара формирањем мноштва тржишта девизама са веома различитим курсевима, по правилу вишим од званичног. Девизни токови су постали нелегални. У пракси је легализовано плаћање у девизама уместо у динарима између организација удруженог рада. Девизе су истиснуле динар. Пошто се распало јединствено југословенско тржиште, девизе су биле „територијализоване“ у административним границама, што је одговарало републикама које су остваривале прилив од туризма и извоза на конвертибилно подручје. Уместо јединственог југословенског девизног тржишта, постојало је осам – републичких и покрајинских.¹¹

Спољни дуг који се прелио у спољну неликвидност државе имао је велике последице на ликвидност југословенских пословних банака, што је било озбиљно унутрашње политичко питање, јер су банке биле под политичким патронатом република и покрајина. Проблем спољне неликвидности је заоштрен у другом полугођу 1981. када све више банака није било у могућности да измирује обавезе према иностранству. Југословенске власти су у децембру 1981. закључиле да

11 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, III/307, 7. 4. 1981, Информација о реализацији економских односа са иностранством у 1980. години и оцена за 1981. годину; АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, III/333, 12. 1. 1982, Државна тајна, Информација о неким значајним проблемима спољне ликвидности...

би југословенским банкама, чак и када би искористиле све своје девизне резерве, што у пракси није било могуће, и даље недостајало више од 200 милиона долара за подмирење обавеза према иностранству. Од око 897 милиона девизних резерви којима су банке располагале за пословање са иностранством 10. децембра 1981, чак око 58% се налазило у две банке: Удружена београдска банка и Југобанка удружена банка. Остале су биле или неликвидне или без великог значаја и кредитног угледа у свету. У недостатку девиза, банке су се све више обраћале Народној банци Југославије тражећи девизна средства како би платиле обавезе према иностранству. Већ крајем 1981. проблем спољне ликвидности био је карактеристичан за пет банака (Војвођанска банка Нови Сад, Стопанска банка Скопље, Косовска банка Приштина, Инвестициона банка Титоград и Привредна банка Загреб). Дакле, пет република и покрајина је суштински остало без девизно ликвидних банака. Само су централна Србија, Словенија и БиХ и даље имале ликвидне банке. Да би се спасила ликвидност неликвидних банака и одржала спољна ликвидност земље интервенисала је НБЈ. Укупно је од почетка године до 10. децембра 1981. године НБЈ продала девиза на међубанкарским састанцима у износу од 1,7 милијарди долара, при чему је 244 милиона коришћено за одржавање ликвидности банака у међународним плаћањима (највише Војвођанској банци – 97,3 и Косовској удруженој банци – 77,9 милиона долара). Реч је о продаји у виду позајмица на одређени рок, али оне нису на време враћане. То је значило да су се поједини делови земље ранијих година задуживали у иностранству, а дугове је враћала Федерација из девиз-

них резерви НБЈ, дакле враћали су и они који те кредите нису користили.¹²

Због недостатка девиза и колапса унутрашњег девизног тржишта, држава је посебним административним мерама покушавала да обезбеди девизе за одржавање спољне ликвидности. Посегло се за скупљањем девиза административним путем. Низом закона и других прописа (тзв. „мали девизни закон“) утврђена је обавеза република и покрајина, тј. банака да од девизног прилива издвоје на посебне рачуне НБЈ 10,52% (од 1. јануара до 15. априла 1982), односно 17% (од 16. априла) за потребе увоза енергетских сировина, затим 5% за потребе плаћања обавеза Федерације у иностранству и 15,9% за потребе привремених интервенција банкама за плаћање страних кредита.¹³

Овај покушај да се обезбеде недостајуће девизе није био ефикасан. Износи које су банке издвајале били су далеко испод законом прописаних. Радне организације и њихове банке налазиле су разне легалне и нелегалне начине да не изврше законске обавезе издвајања девиза на рачуне НБЈ. У југословенском систему таква пракса није била могуће без политичке подршке републичких и покрајинских политичких врхова.¹⁴

12 АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, III/333, 12. 1. 1982, Државна тајна, Информација о неким значајним проблемима спољне ликвидности.

13 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 6. седница, 25. 8. 1982, Информација о стању девизних резерви и спољној ликвидности Југославије; АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, III/333, 12. 1. 1982, Државна тајна, Информација о неким значајним проблемима спољне ликвидности; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Србија – САП Војводина, Строго поверљиво, 16. септембар 1982.

14 Душан Чкребић је 7. септембра 1982. био експлицитан: „Тржиште скоро да не постоји. Тржиште је разграђено, ми имамо

Од јануара до краја јула 1982. уместо 978 милиона долара, колико су банке требале да уплате на основу девизног прилива у сврху плаћања обавеза Федерације, увоза сировина и враћања страних кредита, на рачуне НБЈ се слило само 626,8 милиона, а недостајало је 351,2 милиона или 35%. Највише су дуговали САП Косово (80,7% обавеза) и Хрватска (54%). Следили су централна Србија са 44,8%, Црна Гора са 42%, Македонија са 30,1%, Словенија са 18,5% и БиХ са 13,5%. Положај централне Србије је био специфичан због великог броја банака и радних организација које су имале седиште на њеној територији, али су деловале и изван њених граница, па су подаци републичког руководства говорили да је дуг тог дела Србије био много мањи, о чему ћемо касније писати детаљније.¹⁵

Недостајуће девизе су надокнађиване из девизних резерви чиме су оне исцрпљене скоро до краја. За увоз нафте плаћено је у првих пет месеци 1982. године 589,3 милиона долара, од чега је приливом девиза на осно-

једну натуралну размену сада, у све већој мери, која се билансира доларски између два партнера који све више постају друштвено-политичке заједнице (...) Велика организација има предузеће у Швајцарској и све своје девизне обавезе подмирује преко тог предузећа, у тој земљи и на тај начин те девизе и не улазе у земљу.“ Председница СИБ-а Милка Планинц је додала да су неке радне организације преко представништва у иностранству плаћале увоз и тако држале девизе ван земље, као и да „пословне банке заједно са радним организацијама праве такве аранжмане да прикривају девизе“. Била је директна: „нама се догађа да председници извршног вијећа исто кажу нема прилива, ОУР-и скривају девизе (...) и банке скривају девизе“. АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 7. седница, 7. 9. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке.

- 15 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 7. седница, 7. 9. 1982, Информација о актуелним проблемима спољне ликвидности Југославије.

ву закона о издвајању дела девизног прихода плаћено само 241,6 милиона, а осталих 347,7 платила је НБЈ из девизних резерви. Учешће девизних резерви је било највеће у увозу нафте за САП Косово (88,6%), Црну Гору (83,6%), САП Војводину (80,6%), Македонију (75,9%), Хрватску (75,3%). Само су Словенија и централни део Србије већи део увоза нафте платили издвајањем дела девизног прилива својих радних организација него коришћењем девизних резерви НБЈ.¹⁶ Како се изразила Милка Планинц, Народна банка и СИБ су заједнички купујући „брод по брод нафте“ исцрпљивали девизне резерве.¹⁷

Македонији је од 1. јануара до 15. септембра 1982. за измирење обавеза за стране кредите требало 345,1 милион долара. Обавезе су регулисане плаћањем 270,2 милиона и новим кредитима од 74,9 милиона долара. Међутим, од 270,2 милиона долара колико су банке из Македоније платиле, чак 110 милиона су била средства купљена од НБЈ. Дакле, од 345,1 милиона долара дуга, средствима републике је плаћено само око 160 милиона. Остало је покривено савезним девизним резервама и новим задуживањима. Уз то, македонске банке су кршиле законску обавезу издвајања дела девизног прилива у корист НБЈ, па су уместо 39,6 милиона долара на рачуне НБЈ издвојиле само око две трећине.¹⁸

Словенија је девизне обавезе извршавала у високом проценту захваљујући првенствено повећању производње намењене извозу на конвертибилно тр-

16 АЈ, 130, СИБ, 5330, Информација о функционисању система обезбеђења девизних средстава.

17 АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, 6. седница, 25. 8. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке.

18 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, ЦК СК Македоније, Скопје, 20. 09. 1982.

жиште. Према подацима ЦК СК Словеније, ова република је крајем седамдесетих и почетком осамдесетих била највећи робни извозник на то тржиште.¹⁹ САП Војводина је у првој половини 1982. редовно измиривала обавезе према иностранству, али је осим средстава организација удруженог рада користила и интервентна средства НБЈ у виду позајмице на шест месеци (56 милиона долара). Попут других делова земље и у северној српској покрајини су тек очекивали најјачи удар – од септембра до краја године је требало платити 161 милион долара што је без помоћи НБЈ било немогуће.²⁰ БиХ је извршила све обавезе према НБЈ до септембра 1982. осим обавеза Југобанке – основне банке Сарајево (10,3 милиона долара), али је та банка од НБЈ потраживала скоро исти износ на име плаћања увоза нафте у фебруару те године. Међутим, Привредна банка – удружена банка Сарајево је имала неизвршену обавезу преноса девиза за увоз енергетских горива из 1981. (35,5 милиона долара).²¹ САП Косово је 1982. требало да врати 123,4 милиона долара спољног дуга (чак 65 милиона камата). Те обавезе су у првих осам месеци извршаване уредно само захваљујући помоћи НБЈ.²²

У највећим проблемима са девизном ликвидности била је Хрватска која је 1982. суштински банкротирала. Основни узрок су били дугови Привредне банке Загреб. „Сви субјекти“ републике су за стране кредите дуговали

19 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, ЦК СК Словеније, Бр. СЗ 6/82.

20 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Србија – САП Војводина, Строго поверљиво, 16. септембар 1982.

21 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, ЦК СК БиХ, Број 01-159/82.

22 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, Председништво ПК СК Косова, Број 02-1590.

1. јануара 1982. 3,7 милијарди долара главнице (3,029 милијарди средњорочни и 706 милиона краткорочни кредити). Банке из Хрватске су у првих осам месеци 1982. платиле 1,347 милијарди долара страних кредита. До краја године је требало платити још 782,1 милион долара кредита (од чега је дуг Привредне банке Загреб био 494,1 милион или 63,2%), за фиксне и гарантоване обавезе 462,1 милион долара (највише Народној банци Југославије за враћање позајмице од 257 милиона, неподмирене обавезе за нафту и Федерацију од 53,7 и непредату ефективу и чекове од 94,4 милиона долара, док је банкама из других република требало вратити 23 милиона долара и покрити обавезе по отвореним акредитивима за увезену нафту од 34 милиона долара) и за текући увоз око 590 милиона долара. То значи да је Хрватској у последња четири месеца 1982. било потребно 1,834 милијарде долара за покриће свих обавеза. Међутим, очекивано је да прилив буде само 797,8 милиона долара. Мањак од око милијарду долара је заправо чинио константни мањак Хрватске током 1982. и он је покриван средствима НБЈ и банака из других република и смањењем увоза, чиме се „један дио иноземног дуга субјеката из СР Хрватске супституирао повећањем дугова према субјектима ван СР Хрватске“.²³

Као што смо рекли, положај централне Србије је био специфичан. Подаци републичких органа Србије и савезних органа о дуговањима централне Србије по основу издвајања девиза на рачуне НБЈ нису се слагали. Према подацима НБЈ централна Србија је у првих шест месеци 1982. требало да издвоји 301,2 милиона долара од свог девизног прилива на рачуне НБЈ, а издвојила је

23 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Хрватска, Извршно вијеће Сабора, 42/82, Државна тајна.

165 милиона долара, што је значило да је дуговала још 135,1 милиона долара. Међутим, руководство Србије те податке није прихватало, јер је НБЈ као укупни девизни прилив тог дела земље рачунала сав девизни прилив Удружене београдске банке и Југобанке удружене банке, рачунајући и прилив који су оствариле банке из ових система са седиштем у другим републикама или у покрајинама. Рачунајући само прилив банака са седиштем у централној Србији, тај део земље је био обавезан да уплати Народној банци Југославије 240 милиона долара. Такође, банке из централне Србије су плаћале обавезе корисника из других делова земље. Сравнивши све податке, руководство Србије је закључило да неизвршене обавезе банака централног дела републике према НБЈ износе 71,4, а не 135,1 милион долара, а да су при том потраживања банака тог дела Србије од организација удруженог рада и банака из других делова земље износила око пола милијарде долара.²⁴

О овој теми је детаљно расправљало и Председништво ЦК СК Србије 22. октобра 1982. До тада су две

24 Удруженој београдској банци су радне организације из других република и две српске покрајине октобра 1982. дуговале 205 милиона долара, а издвајали су се дужници из САП Војводине. Банке са подручја централне Србије удружене у Југобанку такође су платиле на терет своје ликвидности 51,8 милиона долара за разне потребе (на пример нафтовод за Косовску банку, за Новосадску банку, за текуће пословање винковачке привреде и сл.). Потраживања Југобанке и Београдске банке од Народне банке Југославије износила су око 252 милиона долара (за договорно увезену нафту и пшеницу, потраживања ЈАТ-а и других радних организација после престанка рада девизног тржишта). Државни архив Србије (ДАС), б2, ЦК СКС, к. 410, 1982, Материјали са 12. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 22. октобра 1982; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Србија, Народна банка Србије, 16. септембар 1982, Строго поверљиво.

најважније банке централне Србије, али и СФРЈ (Удружена београдска банка и Удружена Југобанка) успевале да измире обавезе према иностранству, захваљујући чему су могле да обнављају краткорочне кредите на нивоу претходне године. Ликвидност тих банака је био мач са две оштрице. Док су неликвидне југословенске банке плаћале стране обавезе девизним резервама НБЈ и нестале са међународног тржишта капитала, две ликвидне банке су захваљујући високом износу орочених средстава у иностранству, угледу и реномеу у свету и уредним отплатама обавеза узимале неповољне краткорочне кредите што за своје потребе што за разне потребе државе. Краткорочне обавезе Југославије су од јануара до септембра 1982. смањене за 558 милиона долара (28%), али је та врста обавеза Београдске и Југобанке остала на истом нивоу. То је угрожавало ликвидност и ове две банке. Проблем њихове неликвидности је великим делом био изазван ненаплаћеним потраживањима од Народне банке Југославије и радних организација и банака из покрајина и других република, који су у јесен 1982. достигли око пола милијарде долара. Потпредседник Извршног већа Србије Светозар Рикановић је сумирао: „Овај дуг практично нико не признаје. Не бележе га у својим девизно-билансним позицијама ни Републике, осим Словеније и Македоније, ни покрајине (...) ни Народна банка Југославије.“ Последице по привреду Србије су биле озбиљне – без ликвидности тих банака, индустрија Србије би ушла у озбиљну кризу, јер је пословно била везана за њих.²⁵

У дискусији на овој седници, предлог члана Председништва ЦК СКС Слободана Милошевића да се тачно

25 ДАС, Ђ2, ЦК СКС, к. 410, 1982, Материјали са 12. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 22. октобра 1982.

установи колико је ко у Југославији дуговао, наишао је на одобравање. Не доводећи у питање принцип солидарности међу републикама и покрајинама („једни друге подржавати морамо, солидарност показати морамо“) истакао је да је „велика граница између тога, те солидарности коју би морали показати и објективног стања које је у погледу расподеле тога терета присутно“. Председништво ЦК СКС је негодовало што девизне резерве којима је НБЈ интервенисала скоро уопште нису биле у функцији девизне ликвидности Србије. Током првих осам месеци 1982. НБЈ је ангажовала 666 милиона долара привремених позајмица за девизну ликвидност банака у Југославији, од чега су банке централне Србије добиле само 11,3 милиона (1,7%). Те позајмице су банке из других република и покрајина често користиле за измирење законских обавеза према Народној банци Југославије, не пријављујући, при том, обавезе својих радних организација према банкама из централне Србије, кршећи на тај начин тзв. „мали девизни закон“. Српски политичари су корене овог проблема видели у почецима нефункционисања девизног тржишта у земљи (пролеће 1980), од када је Србија без успеха инсистирала да се јасно утврде критеријуми за употребу девизних резерви. Милошевић је објаснио да је укидањем девизног тржишта извршена територијализација девизних токова („свако своје девизе чува, а дугови су остали тамо где су формиран у време када су сви аранжмани закључивани“). Указао је на важност решавања проблема дуговања унутар земље, а не само спољног дуга, објашњавајући да је у Југославији створен систем „који нико у свету нема, у коме нико кредите не враћа и ми смо развили специфичан облик корупције, јер мислим да је ту реч у суштини, у моралном и политичком смислу о корупцији“. У расправи је потенцирано да су две

најсолвентније југословенске банке Београдска банка и Југобанка имале половину девизне готовине Југославије, али да су извршавајући стриктно своје обавезе доспеле у ситуацију да дугују половину југословенског дуга по основу најнеповољнијих, краткорочних кредита, док су друге банке, које су биле велики дужници, захваљујући помоћи Народне банке Југославије, раздужиле највећи део свог дуга. Око 750 милиона долара дуга за краткорочне кредите Привредне банке Загреб смањено је на 280 милиона, док је дуг Београдске банке за краткорочне кредите достигао 400 милиона долара. Указано је на то да је довођење две највеће југословенске банке у неликвидност имало шири значај и да не би погодило само привреду Србије.²⁶

Заоштравање проблема спољне ликвидности у јулу 1982. било је праћено исцрпљивањем конвертибилних девизних резерви државе. Од новембра 1981. до јула 1982. оне су преполовљене са око три милијарде на око милијарду и по долара. Ситуација је у стварности била још неповољнија. Девизне резерве овлашћених банака биле су два пута мање од њиховог краткорочног задужења у иностранству. Штавише, од 790 милиона долара девизних резерви овлашћених банака, око 600 милиона је било орочено, односно депоновано у страним банкама. Тиме су девизне резерве које су банке могле да

26 Значај тих банака детаљније је анализирао Милошевић: „у тренутку када највеће југословенске банке – Београдска банка и Југобанка које су у СР Србији престану да извршавају своје обавезе према иностранству, за наредна три дана престају сви токови односа са Југославијом. Јер је једна ствар Привредна банка Загреб која је релативно мала банка у поређењу са овим и третирана као банка која никад није уживала велики углед у свету, а друга ствар ако највеће југословенске банке дођу у ту ситуацију. То није ствар која је ствар онда СР Србије, него она мора постати ствар читаве наше земље.“ Исто.

користе за одржавање спољне ликвидности и шалтерска плаћања у земљи биле сведене на минимум. Слично је било и са резервама НБЈ. Међу њима је било око 78 милиона долара монетарног злата и 134,5 милиона долара хартија од вредности, а оне су се могле користити само у случају крајње нужде. Такође, око 300 милиона долара на рачунима код страних банака односило се на средства организација удруженог рада које су радиле за потребе војне привреде и са којима НБЈ није могла слободно да располаже. Дакле, у лето 1982. НБЈ практично више није могла да интервенише девизним резервама у циљу одржавања ликвидности домаћих банака и спољне ликвидности земље. Централна банка је тада упозорила „да ових дана постаје актуелна и девизна ликвидност Народне банке Југославије“.²⁷

Исти трендови су настављени и 1983. године, достигавши у лето драматичне размере. Одлив из девизних резерви је континуирано био већи од прилива по основу прописа о издвајању дела девизних прихода на рачуне НБЈ, јер банке нису извршавале законске обавезе. На рачуне НБЈ је у 1982. и првој половини 1983. пренето милијарду и 485 милиона долара мање него што је централна банка интервенисала на девизном тржишту. Тај мањак није могао да буде покривен ни страним кредитима из тог периода, па су девизне резерве којима је руководила НБЈ пале на свега 544,6 милиона 10. августа 1983. (од тога 355,7 милиона у девизама на рачунима страних банака, 110,5 милиона у страним хартијама од вредности, а 78,4 милиона монетарног злата).²⁸

27 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 6. седница, 25. 8. 1982, Информација о стању девизних резерви и спољној ликвидности Југославије; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 6. седница, 25. 8. 1982, Државна тајна, бр. 44/82.

28 АЈ, 130, СИВ, 5676, Извештај о издвајању девиза.

Почетком 1983. Југославија дефинитивно није могла да плаћа стране обавезе. Наспрам ње се од краја 1982. нашао блок страних кредитора који су чинили ММФ, Светска банка, владе 15 западних држава, Банка за међународна поравнања из Базела (БИС) и Међународни координациони комитет који је заступао око 630 страних пословних банака које су раније одобравале кредите Југославији. Они су одлучивали о судбини Југославије. Преговори су трајали месецима, били су пуни условљавања Југославије и узајамне повезаности страних субјеката. Окончани су тек у лето 1983. када је Југославија пристала на стране захтеве и усвојила неколико важних закона у Скупштини СФРЈ који су били услов за потписивање уговора са страним банкама, јер су проширивали надлежности НБЈ. Закони су усвојени на драматичној ноћној седници Скупштине СФРЈ, у зору 3. јула: закони о плаћању у конвертибилним девизама, о изменама Закона о девизном пословању, о гаранцији Федерације за обавезе по споразуму о кредиту Народне банке и овлашћених банака са страним банкама. Југословенска држава, њена влада и централна банка постали су једини јамац свих кредита. Тиме је Федерација као држава била солидарно одговорна за све обавезе привредних субјеката и свих република и покрајина. Био је предвиђен начин враћања дуга за оне банке или радне организације које нису могле да га врате, а који је предвидео да, у крајњем случају, НБЈ може да скине девизе са рачуна било које банке или радне организације у земљи да би платила дуг оних који нису имали девизе. Биле су то осетне промене југословенског система у правцу јачања улоге савезних органа и сузбијања републичке и покрајинске самосталности, које су извршене под јаким притиском спољног (западног) фактора који је тражио да за партнера има само Федерацију и НБЈ,

а не појединачне субјекте, банке, радне организације, републике, покрајине...²⁹

Међутим, и после усвајања закона у Скупштини СФРЈ, 3. јула 1983. и склапања споразума са страним кредиторима у Југославији је остало нерешено још једно веома важно унутрашње питање – потраживања оних банака које су годинама плаћале обавезе за друге банке или радне организације које нису биле у њиховом систему. Био је то продужени ехо нагомиланих дугова из ранијих година, јер су од 1980. Удружена београдска банка, Инвестбанка, Југобанка и Љубљанска банка платиле стотине милиона долара обавеза за субјекте из других делова земље, ван својих република, не успевајући да та средства наплате од њих и узимајући неповољне краткорочне кредите у иностранству да би одржале своју ликвидност и плаћале туђе обавезе. То је значило да су банке које су биле ликвидне плаћале обавезе других

29 AJ, 130, СИВ, ф. 5671, 491-20/83; ДАС, б2, ЦК СКС, к. 415, 1983, Материјали са 40. седнице ПЦК СКС и Председништва СР Србије, 5. јула 1983, За интерну употребу, Уводно излагање; AJ, 160, Савезна скупштина, ф. 1965, ас-236/1; Dejan Jović, *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrtе Jugoslavije (1974.–1990.)*, (Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003), 237; Susan Woodward, *Balkan Tragedy, Chaos and Dissolution after the Cold War*, (Washington, The Brooking Institution, 1995), 28, 35; Milka Planinc, *Čisti računi željezne lady. Sjećanja*, priredio i uvodnu studiju napisao Tvrтко Jakovina, (Zagreb: Profil, 2011), 51, 276, 277; Dušan Bilandžić, *Jugoslavija poslije Tita (1980–1985)*, (Zagreb: Globus, 1986); John R. Lampe, *Yugoslavia as History. Twice there was a country*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); Олга Манојловић Пинтар, *Последња битка. Шпански борци и југословенска криза осамдесетих*, (Београд: ИНИС, 2019), 34–36; Слободан Селинић, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тита до Милошевића*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2021); „Победио је интерес земље као целине“, *Политика*, 4. јул 1983, 5.

банака и радних организација ван свог система које су биле неликвидне или су намерно избегавале извршавање својих обавеза. Та плаћања су вршена на терет радних организација оснивача ових неколико ликвидних банака. Тиме је заживела тзв. „социјализација“ отплате дуга и неуспеха у привређивању, али и својеврсно преливање капитала из једног дела државе у други.

Од престанка рада девизног тржишта у пролеће 1980. па до 30. јуна 1984. Удружена београдска банка, као највећа банка у земљи, била је принуђена да плаћа обавезе организација удруженог рада и других привредних субјеката који нису били оснивачи основних банака њених чланица. Покушаји банке, посебно основне банке Инвестбанке, да наплату потраживања регулише уговорима са организацијама удруженог рада дужницима или њиховим банкама нису уродили плодом, иако је таква процедура била предвиђена законом усвојеним почетком јула 1983. Банка је средином 1984. по том основу потраживала 361,4 милиона долара. Највећим делом се радило о средствима плаћеним од 1980. до краја 1982.³⁰ Инвестбанка је од 17. априла 1980. до 31. децембра 1982. платила скоро 177 милиона долара обавеза за стране кредите за привредне организације из других република и српских покрајина (из САП Војводине 134,6, Црне Горе 18,2, БиХ 17,6, Хрватске 5,5 милиона долара итд.). У 1983. је доспевало још 76,2 милиона долара ових обавеза (од тога за САП Војводину 47,7, Црну Гору 12,5, БиХ 9,4, Хрватску 3,9 милиона долара).³¹ Плаћајући туђе дугове Инвестбанка је до краја лета 1983. „готово потрошила девизну активу својих чланица“. О овом проблему је било речи на састанку групе југословенских банкара и

30 АЈ, 130, СИВ, 5676, Телекс уз тачку 12.

31 АЈ, 130, СИВ, 5674, 492-67/83.

савезног секретара за финансије Јоже Флорјанчића 6. септембра 1983. када је потпредседник Удружене београдске банке Миодраг Зечевић упозорио да је на тај начин вршена својеврсна трогодишња „недозвољена конфискација имовине“ Удружене београдске банке чији је члан била Инвестбанка. На састанку је саопштено и да је половина од 400 милиона долара тадашњег краткорочног дуга Србије била употребљена за враћање дугова других република и да није било никаквих назнака да су „надлежни спремни да ово питање реше иако то ствара изузетно велике тешкоће привреди Србије“.³²

Корени проблема Југобанке удружене банке су сезали до 1977. када се та банка одазвала позиву Извршног већа САП Војводине да помогне Војвођанској удруженој банци задуживањем у иностранству, с обзиром да покрајинска банка није била у могућности да на страном тржишту оствари право на задуживање за које је имала сагласност СИБ-а. Уместо ње је Југобанка у децембру те године закључила кредит са Kuwait International Investment Co. из Кувајта од 19 милиона долара са роком отплате од шест година уз почек од три године и кредит од 28,9 милиона долара са Crocker National Bank из Лондона са роком отплате од шест година и двогодишњим почеком. Тим кредитима су финансирани важни пројекти у покрајини: Матроз Сремска Митровица (10 милиона), Фабрика синтетичког каучука Зрењанин (9 милиона), Универзитет Нови Сад (10 милиона), Рафинерија нафте „Нови Сад“ (6 милиона), ПТТ Нови Сад (5 милиона), Лифам Стара Пазова (3,9 милиона), Новокабел Нови Сад (4 милиона). Југобанка је са сваким од корисника кредита као девизним дужницима закључу-

32 „Стижу први кредити“, Политика, 7. 9. 1983, 7.

чила посебан уговор посредством своје основне банке у Новом Саду. За прва два корисника је гаранцију дала Војвођанска банка, а за остале Новосадска банка. Проблеми су настали престанком рада девизног тржишта у земљи. Југобанка је остала дужник према иностранству, без могућности да буде доларски рефундирана од стране крајњих корисника кредита у покрајини који су тврдили да на домаћем тржишту не могу да обезбеде девизе. Због тога је Југобанка морала да обавезе према страним банкама извршава на уштрб средстава организација удруженог рада својих чланица. Војвођанска банка није била спремна да надокнади средства Југобанци ни из девиза које је купила од НБЈ на основу права учешћа САП Војводине у дефициту платног биланса.³³

Износ потраживања Љубљанске банке је био доста мањи, укупно 19,7 милиона долара крајем 1982. (13 милиона од других банака, највише од Загребачке банке – 10,5 милиона и 6,7 милиона од организација удруженог рада из других делова земље, највише из Хрватске – 4,7 милиона).³⁴

Банке ова средства нису успевале да наплате упркос савезним прописима којима је био регулисан начин плаћања. Закон о девизном пословању је прописао да се обавезе измире на основу самоуправних споразума које је требало закључити до 31. јула 1983, али тај рок није испоштован. Зато је СИВ у децембру 1983. усвојио Одлуку о регулисању извора и начина враћања девиза овлашћеним банкама које су из свог укупног девизног потенцијала платиле фиксне и гарантоване оба-

33 АЈ, 130, СИВ, 5676, СИВ, 492-94/83.

34 АЈ, 130, СИВ, 5674, 492-67/83.

везе за рачун одређених друштвено-правних лица.³⁵ Међутим, дужници су упорно избегавали спровођење и овог прописа. У томе су имали политичку подршку својих република или покрајина. О томе сведочи и допис председника Извршног већа Војводине Живана Мареља председници СИВ-а Милки Планинц од 12. јануара 1984. у коме саопштава да је покрајинска власт сматрала да начин враћања девиза банкама које су платиле обавезе покрајинских субјеката предвиђен у Одлуци СИВ-а „није прихватљив“.³⁶

Проблем је остајао нерешен, трујући политичке односе међу руководством различитих делова земље, посебно СР Србије и њене северне покрајине. Дуг покрајинске привреде банкама Србије био је један од важнијих проблема у односима СР Србије и САП Војводине, што је потврдио и састанак руководства републике и покрајине у Новом Саду 12. децембра 1983. Дуг привредних организација из САП Војводине банкама ван покрајине (Инвестициона банка и Југобанка) у августу те године достигао је око 236 милиона долара. Покрајинско руководство је предлагало да се проблем реши отписом, откупом дуга од стране НБЈ и поделом дуга са организацијама из централне Србије којима су дужници испоручивали робу. Тај предлог је за републички врх био неприхватљив, једнако као и већ предузете мере у покрајини којима су покрајинске организације смањиле испоруке робе остатку Србије, како би извозом зарадиле девизе. Тиме су бројне организације у Србији остајале без сировина.³⁷

35 АЈ, 130, СИВ, 5676, Телекс уз тачку 12; Образложење уз предлог одлуке.

36 АЈ, 130, СИВ, 5676, Телекс, Строго поверљиво, 482-1041/83.

37 Селинић, *Србија 1980–1986*, 327.

Привредна банка Загреб: Прича о банкротству Хрватске и урушавању угледа СФРЈ у свету

Прича о југословенском дугу је и прича о пословању Привредне банке Загреб. Она је била и основни узрок неликвидности Хрватске у 1982. години и највећи разлог за урушавање југословенског угледа у светским финансијским и политичким круговима.

Велики део проблема те банке потицао је од кредита узиманих за увоз нафте, па је банка крајем 1981. имала милијарду и 735 милиона долара дуга за стране кредите само за главницу, од чега је 64,27% био дуг ИНЕ. Није уредно извршавала обавезе ни према иностранству ни према НБЈ. Републички врх Хрватске је у лето 1982. закључио да над банком треба спровести „поступак санације“ уз ангажовање „друштвено политичких заједница“ и НБЈ.³⁸

Привремени директор банке Бадовинац је у јулу и августу 1982. покушавао да у Лондону, Франкфурту и Паризу издејствује од тамошњих банака да се део краткорочног дуга из 1982. пролонгира за 1983. годину што је само додатно урушавало углед не само банке већ целе земље.³⁹ На дан 20. августа 1982. у укупним неизмиреним обавезама Хрватске према иностранству Привредна банка Загреб је учествовала са 61,5%, а у неподмиреним обавезама у земљи према НБЈ са 51,2%. У свим доспелим, а неизмиреним обавезама југословенских банака иностранству на дан 3. септембра 1982. обавезе Привредне

38 Дипломатаски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 12, 441087; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Хрватска, Републички секретаријат за финансије, Број 04-стр. пов. 75/2-1982.

39 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 12, 441087.

банке су биле око 87%.⁴⁰ До почетка септембра је предузет низ мера за санацију динарске ликвидности банке којој су пребачена средства „друштвено-политичких заједница“, затим део средстава који су радне организације издвајале за развој електропривреде и железница и део средстава за развој привредно недовољно развијених подручја. Све то није битније помогло банци, јер су велика динарска средства трошена за откуп девиза за извршавање обавеза према иностранству. За санацију девизне ликвидности банка је добијала помоћ из више извора. Од 31. маја до 31. августа 1982. девизне обавезе банке су износиле 553,3 милиона долара. Отплаћено је само 281,6, пролонгирано 205,7, а неизвршено 66 милиона долара. Од плаћених 281,6 милиона, из прилива банке плаћено је тек 65,8, а остало је плаћено узимањем нових кредита, средствима НБЈ и других банака и из других извора.⁴¹

Пословање Привредне банке Загреб уопште није био само унутрашњи проблем. Банка је континуирано каснила са враћањем страних кредита што је изазивало незадовољство страних држава и банака и осетно угрожавало углед Југославије у свету. Политички и банкарски представници бројних држава од којих је Југославија узимала кредите износили су 1982. и 1983. жалбе југословенским амбасадорима, министрима и Народној банци Југославије на понашање Привредне банке Загреб. На састанку западних банака у Франкфурту априла 1982. на коме се говорило о југословенској ликвидности изнето је много примедби на закашњења

40 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Хрватска, Извршно вијеће Сабора, 42/82, Државна тајна.

41 АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 9. седница, 21. 9. 1982, СР Хрватска, Републички секретаријат за финансије, Број 04-стр. пов. 75/2-1982.

југословенских пословних банака у извршавању обавеза, а „нарочито је драматизован случај Привредне банке Загреб“.⁴² Тешки и дуги преговори око новог америчког кредита Југославији 1982. од 200 милиона долара све време су били оптерећени вестима о непословном понашању Привредне банке Загреб. Када је подсекретар у Стејт департменту и бивши амбасадор у Југославији Лоренс Иглбергер, који је био у добрим односима са амбасадором Будимиром Лончаром⁴³ и који је највише био ангажован у преговорима, 21. априла 1982. „анимирао“ америчке банке у правцу флексибилнијег приступа Југославији, оне су истицале забринутост због неизвршавања доспелих обавеза југословенских банака потенцирајући доцње Привредне банке Загреб.⁴⁴ Лончар је често упозоравао надлежне у Југославији због кашњења загребачке банке према америчким и другим банкама (20. јула 1982. пренео је жалбе Chemical Bank да „поново има озбиљне проблеме“ са Привредном банком, а на дугове загребачке банке жалили су се и National Bank of Philadelphia и Interstate Bank of California, чији су представници ситуацију оценили „врло озбиљном и крајње забрањавајућом“).⁴⁵ Жалбе на рачун Привредне банке су стизале и од америчког амбасадора у Београду Андерсона који је 20. августа 1982. пренео Тарику Ајановићу, помоћнику савезног секретара за спољне послове, да су дугови Привредне банке достигли 285 милиона

42 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 9, 420110.

43 Tvrтко Jakovina, *Budimir Lončar. Od Preka do vrha svijeta*, (Beograd: Službeni glasnik, 2021), 327.

44 ДАМСПРС, ПА, 1982, САД, ф. 91, д. 14, 421163.

45 ДАМСПРС, ПА, 1982, САД, ф. 91, д. 16, 436689, 435952, 436694, 438692.

долара и да је „веома важно да она то плати“ како не би било угрожено уговарање новог америчког кредита.⁴⁶

Непоказујући схватање озбиљности ситуације, Републички комитет за економске односе са иностранством СР Хрватске је на сва упозорења обавестио ССИП да Привредна банка нема дуговања према америчким партнерима и да се „дугови Привредне банке Загреб не могу поистовећивати с дуговима СФР Југославије према наведеним америчким банкама“.⁴⁷

Тако није мислила америчка администрација па су из Стејт департмента у августу 1982. упозорили југословенску амбасаду да су „веома фрустрирани“ због ситуације са Привредном банком и доведени у „врло неугодну ситуацију“ према америчким банкама, јер су им „говорили једно, а догодило се супротно“. Нагласили су да ће Југославија од очекиваних 200 милиона долара кредита тешко добити и 130 милиона ако Привредна банка не плати обавезе.⁴⁸

САД је крајем септембра 1982. још више заострио проблем дуговања Привредне банке. Иглбергер је 23. септембра 1982. разговарао са Лончаром поводом дуга банке из Загреба од 20 милиона долара Manufactures Hanover Trustu, који је у име страних банака водио акцију прикупљања средстава за нови кредит Југославији. Пренео је да га је банка упознала са проблемом и чињеницом да је у обавези да обавести друге банке

46 Андерсон је рекао да је „у року од само два дана добио више телефонских позива од банкара из Лондона, Франкфурта, Париза са питањима шта значи појава ПБЗ и каква је реална ситуација (...) Објективно ПБЗ је отежала ситуацију око кредита. Оцењује да ће проблеми и тешкоће ПБЗ дуготрајније наносити штету Југославији на међународном тржишту капитала“. ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 12, 439916.

47 ДАМСПРС, ПА, 1982, САД, ф. 91, д. 16, 439274.

48 ДАМСПРС, ПА, 1982, САД, ф. 91, д. 16, 439596.

које су требале да учествују у новом кредиту, што би угрозило преговоре о њему. Иглбергер је рекао Лончару да је саветовао америчку банку да не обавештава друге банке и „обећао да ће се код нас заложити не у званичном својству већ као пријатељ коме је стало до успеха Југославије на тржишту капитала“. Лончар је упозорен да су те појаве рушиле поверење у Југославију.⁴⁹ Већ сутрадан је економски саветник амбасаде САД-а Расел Прикет истим поводом посетио НБЈ и саопштио да га је Стејт департмент обавестио да Привредна банка није измирила обавезе према Manufactures Hanover Trustu и да су САД сматрале да кашњење „опасно угрожава судбину кредита“, да ће имати „штетне последице“ не само на кредитну способност банке већ целе Југославије и да ће кривица за могући неуспех кредита бити на југословенској, а не на америчкој страни. Југославија је упозорена да је „ситуација много озбиљнија“ него што су је њени представници приказивали и да су због честих доцњи „америчке банке веома нервозне“.⁵⁰

Понашање Привредне банке је додатно слабило југословенске позиције и у Јапану, са чијим банкама је преговарано да буду део америчког кредита од 200 милиона долара. Министарство спољне трговине и индустрије Јапана је после вести да је директор банке Бадовинац у лето 1982. у западним државама тражио одлагање плаћања обавеза отказало састанке са југословенским компанијама у вези продужења кредитних линија.⁵¹

Бреме старих дугова и несавесног пословања Привредне банке није скинуто са Југославије ни када су преговори о кредиту успешно окончани и уговор потписан у Лондону 26. новембра 1982, а средства уплаћена

49 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 13, 444598.

50 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 13, 442142.

51 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 12, 441087.

3. децембра 1982.⁵² Југославија је била изложена новим условљавањима и између ова два датума. Између осталог, једна америчка и једна јапанска банка су условиле уплату средстава Југославији измиривањем обавеза Привредне банке.⁵³

Из Француске, са којом је Југославија 1982, трећу годину заредом, покушавала да уговори билатерални кредит, такође су стизала све озбиљнија упозорења да је бојазан банкарских кругова који су помно пратили стање југословенских финансија „нагло порасла након „турнеје“ директора ПБ Загреб“ који је „истраживао чак и могућност одлагања дугова ове банке“. Француски банкари су тај корак тумачили „не као корак једне наше банке већ југословенски“ и да је акција загребачке банке била „врло штетна“.⁵⁴ Југословенска амбасада у Паризу је 21. октобра 1982. јављала о штетном утицају доцњи Привредне банке Загреб, од којих је једна била тешка 17 милиона долара и да је то довело „до све већег негодовања већих француских банака“.⁵⁵

Иако су све информације из Лондона указивале на непоколебљив британски став против давања билатералног кредита Југославији, гувернер Радован Макић је покушао да разговорима са гувернером Bank of England Гордоном Ричардсоном и представницима пословних банака током посете Лондону од 29. септембра до 2. октобра 1982. припреми терен за преговоре о билатералном кредиту. Резултати су били никакви, а великвидност Привредне банке је била најјачи изговор. Ричардсон је био веома одређен и критичан према стању у Југославији. Изнео је сумње у југословенско једин-

52 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 15, 454019.

53 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 16, 45681.

54 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 12, 440511.

55 ДАМСПРС, ПА, 1982, Француска, ф. 31, д. 9, 448518.

ство, констатовао одсуство јединственог економског и финансијског система у земљи, да „нико не гарантује солвентност банака“ а да без тога није било гаранције да банке које добију средства неће доживети судбину Привредне банке. Даљи контакти две стране током октобра су показали потпуно одсуство жеље Bank of England да подржи кредит Југославији, док су пословне банке евентуално биле спремне да дају само симболичну суму билатералног кредита која би била толико мала да би то била „срамота и за њих који га нуде а поготову за примаоца кредита“. Доцње Привредне банке Загреб су поново истицане као отежавајући фактор. И када је у просторијама Midland Bank у Лондону крајем октобра 1982. одржан састанак четири банке о југословенском захтеву за кредитом опет је посебна тема било пословање Привредне банке. Изражена је „велика забринутост“ у вези њене судбине и закључено да би било најбоље да НБЈ „затвори ту банку“, наводећи да је било „крајње лоше управљање у овој банци где уопште није вођено рачуна о обавезама“ и да је „невероватно шта су све потписивали, ниједан банкар не би смео то да ради“. Југословенска амбасада је, прикупивши податке о ставу енглеских банака, закључила да банке неће одобрити нови кредит докле год не добију чврсту гаранцију да ће средства дата Привредној банци бити враћена.⁵⁶

Дугови Привредне банке Загреб су 1983. урушавали и југословенске односе са Кувајтом, који је до тада био најпоузданији југословенски кредитор, који је, за разлику од западних држава, одобрио Југославији кредите 1980, 1981. и 1982. без посебних условљавања и тешких преговора.⁵⁷

56 ДАМСПРС, ПА, 1982, Југославија, ф. 124, д. 14, 445918, 447413, 450046.

57 ДАМСПРС, ПА, 1983, Југославија, ф. 118, д. 9, 415321.

И почетком 1983. Привредна банка Загреб је била највећи југословенски дужник. Према подацима Народне банке Југославије укупне неизмирене обавезе југословенских банака су 28. фебруара 1983. достигле 2 милијарде и 284 милиона долара. Од тога су обавезе иностранству биле 633 милиона. Највећа кашњења имала је Привредна банка Загреб (572 милиона долара или 25% свих обавеза југословенских банака). Неизвршене обавезе те банке иностранству су биле 251,3 милиона долара (39,6% укупног југословенског доспелог, а неизмиреног дуга).⁵⁸

Захваљујући интервенцијама НБЈ краткорочни дуг Привредне банке је током 1982. смањен са 649,7 на 163,4 милиона долара, али банка и даље није извршавала обавезе ни према иностранству ни према НБЈ на основу домаћих закона.⁵⁹

Проблеми у раду Привредне банке Загреб су у толикој мери угрожавали углед и ликвидност Југославије да су гувернер Радован Макић и савезни секретар за финансије Јоже Флорјанчић 10. јануара 1983. упознали све најважније институције у земљи са њима и тиме питање издигли на политички ниво. Подсећали су да су СИВ и НБЈ још у мају 1982. одржали састанак са Извршним већем Хрватске и Привредном банком на коме је договорено колико ће СИВ и НБЈ помоћи девизним средствима извршавање обавеза Привредне банке, а колико ће средстава издвојити пословне банке из Хрватске, али да су до краја 1982. савезне установе издвојиле много више, а банке из Хрватске много мање од договореног. Навели су да је НБЈ 1982. привремено продала Привредној банци Загреб 379,2 милиона

58 АЈ, 130, СИВ, 5672, 492-34/83.

59 АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 167, 167. седница, 12. 1. 1983, СИВ, Државна тајна, Информација о међународној акцији.

долара (за ликвидност 348, отплату кредита Светској банци 9,8 милиона итд.). Такође, банци су продаване и девизе за плаћање увоза нафте (203 милиона долара) и увоза нафтних деривата (28 милиона долара). То значи, да је 1982. НБЈ интервенисала у корист Привредне банке Загреб са 610,2 милиона долара. Упркос томе, банка је систематски избегавала извршавање законских обавеза, па није уплатила Народној банци Југославије 36,6 милиона долара за девизне трошкове Федерације, враћање дуга иностранству и увоз нафте, на шта је била обавезна према закону; а на име доспелих позајмица банка је у јануару 1983. већ била у доцњи према НБЈ од 146 милиона долара, а осталим банкама 18 милиона долара. Значај интервенције НБЈ у циљу спашавања Привредне банке Загреб видљив је и из податка да је свим југословенским банкама за потребе ликвидности продато 450 милиона долара, од чега Привредној банци 348 милиона. Међутим, и поред велике финансијске подршке Федерације и других банака, те задржавања девиза које је према закону била дужна да издвоји на рачун НБЈ, Привредна банка Загреб и даље није уредно извршавала обавезе према иностранству. На прелазу 1982. у 1983. банка није платила око 190 милиона долара на име отплате главнице и око 60 милиона долара на име камате страним кредиторима. Макић и Флорјанчић су нарочито инсистирали на озбиљним међународним последицама таквог понашања. Упозоравали су да банка није платила ни „камату на кредит што је *conditio sine qua non* банкарске праксе, тако да је ова чињеница до те мере узбудила међународне банкарске институције да непрекидно достављају писма и телексе Народној банци Југославије тражећи њену интервенцију“. Навели су да су последице таквог понашања „несагледиве“, да су Народној банци и СИВ-у „из целог света“ стизале

„претње“ и да су на проблеме упозоравала и југословенска дипломатска представништва: „Укупно пословно банкарство земље је практично блокирано, управо због доцњи и небанкарског понашања Привредне банке Загреб (...) Услед неплаћања камате, поједине иностране банке прете са отварањем поступка доцње и евентуално унакрсне доцње, што би практично значило да се од свих наших банака које су у неком кредиту повезане са Привредном банком Загреб, затражи отплата свих кредита независно од рокова доспелости.“ Додали су да је постојала опасност да неки кредитори протестују и код ММФ-а, чиме би се „озбиљно угрозила подршка ове организације, а тиме и цео програм међународне подршке нашем програму стабилизације“. Наведено је и да се понашање банке граничило „са одсуством одговорности према себи и земљи као целини“ и да је таква ситуација, „бременита опасностима по земљу као целину“ захтевала неодложно реаговање државног и партијског руководства.⁶⁰

У истом духу је говорио и Јанко Смоле 2. фебруара 1983. у Председништву СФРЈ. Упозорио је да понашање Привредне банке „узнемирава не само југословенску јавност, него поготово врло се негативно односи на споља. Ту су све могуће појаве: не плаћа се по осам месеци Алжиру. Данас је била интервенција из Алжира за нафту. Чак су добијена средства Народне банке па није извршено плаћање за нафту. Осам месеци је дуг стар. Исто важи према Кувајту (...) ми месец дана услед две банке (Привредна банка Загреб и Титоградска банка) камату нисмо плаћали Кувајту“. Поменуо је да Привредна банка није плаћала ни обавезе према кредитима које су

60 АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 167, 167. седница, 12. 1. 1983, Народна банка Југославије, Стр. пов. бр. 11/83.

осигурале западне државне институције (Немачка, Канада, Француска), па су обавезе покриване из буџета тих земаља уз веома негативне ефекте по углед Југославије: „У Немачкој је то врло негативно деловало. Парламент је био обавештен посебним циркуларом да Југославија није плаћала два до три кредита који су доспели и који су имали гаранције Привредне банке Загреб. Буџет је морао да интервенише.“ Додао је да су „издате обвезнице, оне су на тржишту, 50.000 људи, по процени, има данас те обвезнице у рукама. Ми те обвезнице регистроване на луксембуршком тржишту не плаћамо“. Поменувши да је доцња Привредне банке у том тренутку достигла 220 милиона долара, Смоле је закључио да понашање банке „нема никакве везе са било каквим нормалним банкарским критеријумима“.⁶¹

**Политички сукоби:
Словенија и БиХ оптужују, Хрватска се брани,
Србија ћути**

Различит степен извршавања обавеза о издвајању девиза на рачуне НБЈ и обавезе плаћања спољних дугова појединих република и покрајина изазивао је сукобе њихових представника у савезним органима. Што је криза била дубља, а девиза све мање, то су сукоби међу републикама и покрајинама били све оштрији. Размирице на седницама савезних органа су биле честе, али ћемо поменути само неколико најмаркантнијих. По правилу су на једној страни били Словенија и БиХ, које су у великој мери измиривале своје обавезе, а на другој Хрватска, која је била највећи дужник. Представници

61 АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 145, 2. 2. 1983, 168. седница, Државна тајна, Стенографске белешке.

Србије, иако се њихова република понашала слично Словенији и БиХ, углавном се нису оглашавали.

На седницама Председништва ЦК СКЈ 25. августа и 7. септембра 1982. различити интереси република и покрајина нису ни скривани. Ситуацију је Никола Стојановић (БиХ) дочарао опаском да је земља дошла у стање „ко кога, што се тиче девиза, пљачка (...) већ то прелази на онај политички терен нама добро познат – ко је кога, ко на рачун кога“. Осећала се разлика између Хрватске која је банкротирала и која би без подршке Југославије остала без могућности да плаћа стране кредите, и оних делова земље који су извршавали своје обавезе без помоћи НБЈ, попут БиХ и Словеније. Тако је Јуре Билић (Хрватска) био свестан да је „Хрватска мало на тапету југословенске јавности“, а Хамдија Поздерац (БиХ) је оптуживао: „Прича се у земљи (...) да неке привреде не плаћају своје обавезе и према иностранству а имају текућу репродукцију (...) док неке привреде улажу средства за отплату обавеза тих привреда а имају много мањи обим производње. Ја више нисам склон да идем у радничке средине и да то браним. То се бранити не може. Ту нема ни економске логике, ту нема ни морала, ту нема ни политике, ту нема ничега (...) Чак се говори да (...) загребачка банка не отплаћује своје обавезе према иностранству, а да сплитска банка нуди девизна средства по штицованом курсу или нуди кредите по великој камати другим банкама“. Поздерац је истицао негативне последице по привреду БиХ које су изазване редовним извршавањем обавеза према иностранству и то без позајмица од НБЈ. Трошећи девизе за враћање спољног дуга, БиХ је остала без довољно средстава за увоз сировина неопходних за производњу. Говорио је скоро оптужујућим тоном према републикама које нису извршавале обавезе: „Имам осећај да они који не извршавају своје обавезе имају текућу репродукцију, много већим

обим производње, а самим тим и много боље односе у економској ситуацији, па и у политичкој ситуацији. Ми смо сада пред дилемом хоћемо ли и ми слати телексе председнику Извршног вијећа сваки дан да не можемо отплатити (...) па да оптерећујемо и ми таквом праксом или ће Савезно извршно вијеће предузимати одређене мјере према онима који не извршавају своје обавезе.“ Изричит је био и Андреј Маринц (Словенија) када је захтевао да све републике и покрајине ускладе потрошњу са оствареним дохотком и да се не дозволи „маневарски простор да се у појединим републикама понашамо различито и тражимо неке друге излазе који онда завршавају са емисијом, са неплаћањем рачуна, са задуживањем у иностранству“. Суштину проблема је исказао Никола Стојановић алузијом да су републике и покрајине које нису извршавале обавезе за увоз нафте, то радиле смишљено, користећи девизе за своје приоритете, полазећи од тога да ће Федерација морати да обезбеди средства за нафту, јер се без ње није смело остати. Тиме је неизвршавање обавеза означио за „крупно политичко питање“. Билић је био незадовољан што се Хрватској „стално подмеће под нос“ кашњење Привредне банке Загреб у плаћању страних дугова. Иако је његова република због великвидности до тада издашно помагана резервама НБЈ и позајмицама из других банака, тражио је додатну помоћ. „Нама је 40% привреде у Привредној банци Хрватске коминтената који сада беже, беже у Љубљанску банку, беже у Југобанку и друге банке, у реду што беже, али они извлаче што је позитивно а негативно остаје њој“, рекао је Билић и тражио да НБЈ нађе решење за ту ситуацију, јер „сами не можемо да изађемо из тога“.⁶²

62 АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, 6. седница, 25. 8. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке; АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, 7. седница, 7. 9. 1982, Неауторизоване магнетофонске белешке.

Када је Председништво СФРЈ 2. фебруара 1983. било суочено са алармантним тврдњама Привредне банке Загреб, Стопанске банке, Косовске банке, Титорадске банке и Војвођанске банке, тј. банака из чак пет република и покрајина, да неће моћи да плаћају ни камате за стране кредите и да су ликвидност још увек како-тако одржавали само Словенија, БиХ и централни део Србије, дискусија поново није прошла без унутрашњих сукоба. То је био тренутак када су стране пословне банке одложиле Југославији плаћање главнице за 90 дана, али је стајала обавеза плаћања камата. Јасно су уочаване разлике међу политичарима из појединих република. Словенија је исказивала велико незадовољство чињеницом да су банке и политичари из пет република и покрајина и даље исказивали неликвидност и тражили солидарност у враћању дугова. Другачији приступ су имали политичари из тих република и покрајина.

Милка Планинц је показала разумевање за чињеницу да неке републике или банке без солидарности неће моћи да плате дугове. Више разумевања за дужнике из ранијих година показивали су и Видоје Жарковић (Црна Гора) и Маријан Цветковић (Хрватска). Супротно су мислили функционери из Словеније. Јанко Смоле је говорио отворено, подсећајући на помоћ и олакшице које су те банке добиле, па ипак и даље нису извршавале обавезе: „Мислим да је просто несхватљиво да у време одлагања ове главнице о којој сам говорио, неко сада кандидује идеју о тоталној инвалидности, о неспособности плаћања било какве камате (...) Мислим да је то вишак неодговорности (...) они себе декларишу у тоталне, стопостотне инвалиде, да не могу више ништа, ни динар да зарађују.“ Нарочито је био критичан према понашању Привредне банке Загреб које се није мењало упркос дубине кризе и тешких спољнополитичких

последница. И Сергеј Крајгер је био оштар. Захтевао је да држава у домаће банке које не извршавају обавезе шаље принудну управу и то „без обзира на суверенитет република“. Опоменуо је и да се делегати у Скупштини СФРЈ неће сложити да се дугови враћају солидарно ако нису убеђени у то да поједини дужници заиста не могу да врате дугове, односно „ако не буду убеђени да је то стварно солидарност а на вучење „некога за нос““. ⁶³

Крајгер и Маријан Цветковић су отворено разменили супротне ставове. Крајгер је тражио да се прецизно утврди који субјекти заиста нису могли да врате дуг, а не да се дозволи сакривање девизног прилива иза прича о неликвидности и да се спрече „сви трагови неповерења који онемогућавају доношење одлука а трују политичке односе“. Упозорио је да питање неликвидности банака из Хрватске, Црне Горе, Македоније и српских покрајина није питање само привреда тих делова земље већ целе земље. Ако НБЈ није била у стању да реши проблем, захтевао је да се отвори дебата у Скупштини СФРЈ и да „се да на претрес читава ситуација која се створила у привреди једне републике, са њеном реперкусијом на читав удружени рад Југославије“. Питао је како је могуће да се проблем неликвидности истих банака, пре свега Привредне банке Загреб, провлачи две године. Цветковић је на Крајгерове речи реаговао тврдњом да административним и дисциплинским мерама није могуће створити новац кога нема, али је Крајгер одговорио да „треба утврдити да их нема, јер у питању је и употреба средстава“. Словеначки политичар је закључио: „Ја се не упуштам у то ко је иза ових банака, али сигурно да су ови

63 АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 145, 2. 2. 1983, 168. седница, Државна тајна, Стенографске белешке.

банкарски тимови такви какви јесу и као чиновници, ако немају политичку залеђину они то не би радили.“⁶⁴

Овом опаском Крајгер је изрекао суштину проблема коју су сви знали, али прећуткивали – вишегодишње несавесно пословање неких банака (посебно Привредне банке Загреб), кршење закона, неизмиривање обавеза према НБЈ, нерегулисање унутрашњих дугова међу банкама и радним организацијама из различитих република и покрајина и невраћање спољних дугова није било могуће без политичке подршке покрајинских и републичких политичких врхова.

Извори и литература

Архив Југославије (фондови: 507, СКЈ; 130, СИВ; 803, Председништво СФРЈ; 750, Интересна заједница Југославије за економске односе са иностранством).

Државни архив Србије (фонд Ђ2, ЦК СКС).

Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (фонд Политичка архива).

Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita (1980–1985)*. Zagreb: Globus: 1986.

Woodward, Susan. *Balkan Tragedy, Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington, The Brookings Institution, 1995.

Gnjatović, Dragana. *Stari državni dugovi. Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941*. Beograd: Jugoslovenski pregled, 1991.

Gnjatović, Dragana i Vesna S. Aleksić. *Pariski kompromis. Rešavanje sporova o regulisanju dugova Kraljevine Srbije između Francuske republike i Kraljevine Jugoslavije*. Beograd: INIS, 2023. (Cyrillic)

Jakovina, Tvrtko. *Budimir Lončar. Od Preka do vrha svijeta*. Beograd: Službeni glasnik, 2021.

64 АЈ, 803, Председништво СФРЈ, 145, 2. 2. 1983, 168. седница, Државна тајна, Стенографске белешке.

- Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrtе Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003.
- Lampe, John R. *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Manojlović Pintar, Olga. *Poslednja bitka. Španski borci i jugoslovenska kriza osamdesetih*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019. (Cyrillic)
- Marsenić, Dragutin. *Ekonomika Jugoslavije*, (Beograd: Ekonomika, 1990).
- Planinc, Milka. *Čisti računi željezne lady. Sjećanja*. Priredio i uvodnu studiju napisao Tvrtko Jakovina. Zagreb: Profil, 2011.
- Selinić, Slobodan. *Srbija 1980–1986. Politička istorija od Tita do Miloševića*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2021. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. „Dokumenta Arhiva Jugoslavije o spoljnom dugu Titove Jugoslavije početkom 80-ih godina XX veka“. *Arhivska građa u teoriji i praksi*, 6, zbornik radova. ur. Slobodanka Cvetković, 419–433. Beograd: Arhivističko društvo Srbije, 2023. (Cyrillic)
- Stojanović, Biljana. *Međunarodni monetarni fond i Jugoslavija*. Beograd: Ekonomski institut, 1991.
- Unković, Milorad. „Zaduživanje Jugoslavije u inostranstvu: potrebe i mogućnosti“. *Međunarodni problemi*, 1, 1975, 113–123.
- Cemović, Momčilo. *Zašto, kako i koliko smo se zadužili. Kreditni odnosi Jugoslavije sa inostranstvom*. Beograd: Institut za unapređenje robnog prometa, 1985.
- Politika* 1983. (Cyrillic)

Summary

Slobodan Selinić

“EACH PROVINCE AND REPUBLIC MAINTAINS ITS OWN RESERVES”: INTERNAL ASPECTS OF THE SFRY’S EXTERNAL DEBT, 1980–1983

During the early 1980s, evident indications of a crisis impacting the Socialist Federal Republic of Yugoslavia emerged, among which the significant external debt, amounting to approximately \$19 billion in 1980, stood as one of the most serious concerns. This debt was intricately linked to various aspects of domestic politics and interrelationships among the Federation, republics, and provinces. Subsequent to the implementation of the 1974 Constitution, the republics and provinces were granted considerable autonomy, leading to instances where some exceeded their allocated borrowing quotas, as defined by internal agreements within the nation. Between 1979 and 1980, the anticipated balance was exceeded by over 1.3 billion dollars, with Croatia surpassing it the most (approximately 800 million dollars). Profound internal repercussions stemming from the external debt encompassed the collapse of the country’s legal foreign exchange market in the spring of 1980. This led to the insolvency of several banks, notably major ones in Croatia, Macedonia, Montenegro, and the two Serbian provinces (Vojvodina and Kosovo). The insolvency of the Zagreb Economic Bank constituted a critical concern, leading to Croatia’s incapacity to maintain liquidity in 1982 without assistance from the Federation, the National Bank of Yugoslavia, and banks situated in other regions of the nation. The negligent and unlawful actions undertaken by

the Zagreb Economic Bank, resulting in delayed debt repayments to several international banks, inflicted damage upon Yugoslavia's corporate and political reputation on a global scale, notably impacting relationships with Western countries. Commencing in 1980, a handful of solvent banks, predominantly the banks of Serbia (Beobanka and Jugobanka) and, to a lesser extent, Ljubljanska Banka, discharged hundreds of millions of dollars in obligations owed by banks and economic organizations located in other regions of the country. When the federal government sought to enact legal mandates compelling banks and economic entities to deposit a fraction of their foreign exchange into accounts held at the National Bank of Yugoslavia, aiming to fulfil the state's commitments to foreign nations and facilitate oil imports in 1981 and 1982, banks nationwide violated these laws and defaulted on their obligations to the Federation and foreign entities. Slovenia, Bosnia and Herzegovina, and central Serbia were the only regions that largely fulfilled their obligations. The deficit in foreign exchange was covered by tapping into foreign exchange reserves, which had dwindled to 1.3 billion dollars by the summer of 1983.